

JYUL VERN
KAPITAN
GRANT
BOLALARI

«SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2004

T a h r i r h a y' a t i:

Bobur ALIMOV (*rahbar*), Ahror AHMEDOV
(*rahbar o'rinbosari*), Alisher IBODINOV,
Nizom KOMILOV, Tohir MALIK, Erkin MALIKOV
(*hay'at kotibi*), Qodir MIRMUHAMEDOV,
Anvar OBIDJON, Xudoyberdi TO'XTABOYEV,
Ibodulla SHOYMARDONOV, Barnobek ESHPO'LATOV.

S o' z b o s h i

Tohir Malik

T a r j i m o n

Sulton Muhammadjonov

R a s s o m l a r:

*Aleksandr Petrov,
Mixail Samoylov*

SARGUZASHTLAR OROLI

Assalomu alaykum, muhtaram kitob muhoblari!

«Sharq»chilar siz — azizlar uchun ajib sovg'alarning dastlabkisini tayyorlashgan ekan, qutlug' bo'lsin.

Siz mazkur kitobni balki farzandu arjumandingiz uchun xarid qilayotgandirsiz. Ehtimol, o'g'lingiz yoki qizingiz, yoinki jiyaningizning adabiyot olami bilan tanishuvi aynan shu kitobdan boshlanar. U holda, sizni ishonirib aytamizki, kitob tanlashda adashmabsiz. Balki siz yosh kitobxondirsiz, dadangiz saqichga bergan pullarni yig'ib, birinchi kitobingizni sotib olmoqchidirsiz. Sizni ham ishonirib aytamizki, kerakli kitobni tanlabsiz. Inonamizki, siz bundan buyon ham turli kitoblarni sotib olasiz, miriqib o'qiysiz, do'stlaringizga berib turasiz, shu zaylda kelajakda bir necha minglik ajib kutubxona egasi bo'lasiz. Bilingki, eng bebaho boyluk uydagi kutubxona sanaladi. «Avtomashina-chi, musiqa markazlari-chi, dang'illama uylar-chi?» deb ajablanib so'rarsiz. To'g'ri, ularni ham boyluk deb atashimiz mumkin. Lekin gap shundaki, ular bevafo boyluklardir. Ya'ni, avtomashinangiz vaqt o'tishi bilan eskiradi, yoki ko'nglingiz boshqasini istaydi-da, uni sotib yuborasiz. Shu bilan uni unutasiz. Musiqa markazi ham shunday. Hatto eng dang'illama uyni ham sotib, boshqa yerga ko'chishingiz mumkin. Lekin shunda ham o'sha dang'illama uy to'rida saqlangan kitoblarni tashlamaysiz, o'zingiz bilan ola ketasiz. Siz kitoblarga, kitoblar esa sizga sadoqatda qolaveradi.

Badiiy adabiyotni, kitoblar olamini bir ummonga qiyos qilsak, «Sharq»chilar unda bir ajib orol bunyod etmoqchilarkim, orzulari ushlagay. Bu orolni ramziy ravishda «Sarguzasht kitoblar oroli» deb atasak ham bo'lar.

Har bir odamning o'z sarguzasht olami, ya'ni boshidan kechirgan voqealari bo'ladi. Hatto siz — aziz kichik do'stimizning ham o'zingizga yarasha ko'rgan-kechirganlaringiz bor. Bu voqealarni ba'zan do'stlaringizga hikoya qilib berasiz. Ularni ko'proq qiziqtirish uchun ora-sira o'zingiz to'qigan voqealarni ham ko'shib yuborasiz. Ba'zi birodarlarimiz sarguzasht adabiyot haqida so'z ketganda ko'proq Yevropa adiblarini tilga oladilar. To'g'ri, Yevropa yozuvchilari dunyo sarguzasht adabiyotining rivojiga katta ulush qo'shganlar. Ammo bu tarzda adabiyotlar avvalo Sharqda, yanada aniqroq ayt-sak, bizning ota yurtimizda yaratilgan. Sarguzasht adabiyotlarning dastlabkisi shubhasiz, o'lmas dostonlarimizdir. «Alpomish»ni, «Go'ro'g'li», «Kuntug'mish», «Avaxxon»... yana o'nlab benazir dostonlarimizni mazkur adabiyotning durdonalari deb ataymiz. Sarguzasht adabiyotning yozma adabiyotdagi tarixi ham juda boy sanaladi. Yevropa adabiyotidan Sharq sarguzasht adabiyotining farqi — bizda mazkur tarzda asarlar ko'proq razmda yaratilgan. Shuning barobarida badiiylik bobida yuqori maqomga ega bo'lgan. Adabiyotimizning ulug'laridan bo'lmish, ulug' va benazir ustozlardan Lutfiyning «Gul va Navro'z», Alisher Navoiyning «Farhod va Shirin», Majlisiyning «Qissasi Sayfulmuluk», Sayqaliyning «Bahrom va Gulandom», Nishotiyning «Husn va Dil» kabi dostonlari hech shubhasiz dunyo sarguzasht adabiyotining nodir namunalaridan

sanaladi. Navro'z, Sayfulmuluk, Farhod, Dil kabi qahramonlar Yevropa adabiyotida yaratilgan obrazlardan o'tsa o'tarki, ammo qolishmaydi. Faqat afsus shundaki, yaqin o'tmish jamiyatida yoshlarni adabiyot vositasida tarbiyalashda ko'proq Yevropa adabiyotiga murojaat qilindi. «Oldingdan oqqan suvning qadri yo'q», deganlariday o'zimizning boylikka e'tiborsiz qaraldi. Bu masalada qadim dostonlarimizning tili bir oz murakkabroq bo'lgani, unda bugungi o'quvchi uchun tushunarsiz so'zlarning ko'p uchrashi ham sabab bo'lgandir. Lekin bu borada bir yo'l bor edi-ki, qalam ahli uni nazarga ilmadi. Holbuki, yevropaliklar bundan ustalik bilan foydalanishdi. Ya'ni, yozuvchilar qadimda yaratilmish asarlarni zamonaviy tilda qayta hikoya qilib berdilar. Bir-birlaridan tarjima qilishda ham erkin yo'l tutib, asarni o'z farzandlariga mosladilar. Rus adibi Aleksey Tolstoy qalamiga mansub, deb yuritiluvchi Buratino shu fikrimizga misol bo'la oladi. Italiyalik yozuvchining asarini A.Tolstoy shu tarzda tarjima qildi, hatto qahramonining nomini ham o'zgartirdi. Natijada bizga ham bu asar «Oltin kalit yoki Buratinoning sarguzashtlari» tarzida kirib keldi. Robinzon, Gulliver sarguzashtlari ham shunga o'xshash usulda, qisqartirilgan holda rus o'quvchilariga taqdim etilgan edi. Hozir mazkur asarlarni asl holda o'zbek o'quvchilariga taqdim etish fursati yetdi.

Yevropaliklar sarguzasht adabiyotining tarixi haqida so'z yuritishganda milodiy uchinchi asrda yaratilmish yunon Geliodorning «Efiopika» asarini misolga keltiradilar. Sarguzasht adabiyotining gullab-yashnagan davri esa o'n sakkizinchi, asosan o'n to'qqizinchi asrga to'g'ri keladi. Yigirmanchi asrda ham bu sohada ko'pgina asarlar yaratildi. F.Kuper, F.Marret, A.Dyuma, M.Rid, R.Xaggard, J.Konrad, J.London kabi ulug' yozuvchilar adabiyot tarixiga aynan sarguzasht tarzida yozilgan asarlari bilan kirdilar. Robinzon Kruzo, Gulliver, Robin Gud, Graf Monte Kristo, jasur uch qilichboz-mushketerlar, Don Kixot kabi obrazlar uzoq yillar davomida bir necha avlodning sevimli qahramonlari bo'lib keldilar.

Shu o'rinda bir savol tug'ilishi mumkin: sarguzasht tarzda yozilgan asarlar boshqa yo'nalishdagi asarlardan qaysi jihatlari bilan farq qiladi? Eng avvalo o'zining shiddati bilan. Bu adabiyotdagi voqealar boshqalarga nisbatan shiddatliroq kechadi. Unda batafsil tahlil, uzun-uzun bayonlar, tasvirlar uchramaydi. Kitobxon «Voqeaning bu yog'i qanday bo'larkin?» deb bosh ko'tarmay o'qiydi. Lekin mazkur asarlar yengil-yelpi ekan-da, degan xulosaga kelmaslik kerak. Sarguzasht asarlarda ham muhim ijtimoiy masalalar o'rtaga tashlanadi. Qahramonlar adolat uchun kurashadilar va ko'p hollarda g'olib keladilar. Adolat va zulm orasidagi kurash sarguzasht adabiyoti uchun poydevor vazifasini o'taydi. Mazkur yo'nalish ko'p hollarda sof muhabbat uchun kurashni ham qamrab oladi. Shu jihatdan qaralganda adabiyotni «sarguzasht» va «sarguzasht emas» deb ikkiga ajratish ham unchalik to'g'ri emas. Chunki har bir asarda sarguzasht unsurlari bo'ladi. Hammamiz sevib o'qiydigan «O'tgan kunlar» romanidagi Otabek va Kumushning sarguzashtlarini eslaylik...

Har bir odam o'smirlik, yoshlik chog'ida boshqalarni hayron qoldiradigan ishlarni amalga oshirishni orzu qiladi. O'smir va yosh-

larda surur (romantika) yigit yoshidagi yoki ulug'roq yoshlardagiga nisbatan kuchliroq bo'ladi. Tasavvur qilaylik, siz tog'ning ulug' bir cho'qqisiga chiqmoqchisiz. Lekin yo'lni bilmaysiz, tog'da yurish ha-disini olmangansiz, qoyalarni zabt etishga ojizsiz. Sizga shu onda bir yo'l boshlovchi, bir ustoz darkor bo'ladi. Hayotda o'z o'rnini topish-ga intilayotgan, yaxshi bilan yomonning farqiga borayotgan, zulmga duch kelganda qanday yengishni bilmayotgan, o'zida matonat, iroda, jasurlik, rostgo'ylik, halollik kabi fazilatlarini tarbiyalashi kerak bo'lgan o'smirlar yoki yoshga sarguzasht adabiyoti yordamga kelishi mumkin. Bu adabiyotni kitobxonning yoshiga qarab ajratish maqsadga muvofiq. Chippolino yoki Buratino, yoki Bilmasvoy kichik yoshdagilar uchun, Gulliver yoki Robinzonlar o'smirlar uchun, Graf Monte-Kristo esa yoshlar uchun.

O'tgan asrdagi adabiyotimizga nazar tashlasak, oz bo'lsa-da, sarguzasht tarzidagi asarlarni ham uchratamiz. Bularning durdonasi deb albatta, G'afur G'ulomning «Shum bola» asarlarini tilga olamiz. Shuningdek, Xudoyberdi To'xtaboyev, Oqiljon Husanov, Anvar Obidjon kabi ardoqli adiblarimiz ham bu yo'nalishda yaxshi asarlar yozishganki, bu kitoblarni ham «Sarguzashtlar oroli»da ko'rmoqlik-dan umidvormiz. Nashriyotning kuyunchak xodimlari o'zbek ada-biyotidan namunalar bilan bir qatorda jahon adabiyoti tarixidan joy olgan nodir asarlarni, xususan Jyul Vernning asarlarini, Mayn Ridning «Boshsiz chavandoz», Jek Londonning «Uch qalb», Aleksandr Dyumaning «Uch mushketyor», Migel Servantesning «Don Kixot» asarlarini, shuningdek «Ming bir kecha»dan bir qancha qissalarni nashr etishni rejalashtiribdilarki, bu xayrli ishlarni amal-ga oshuvuda biz ularga kuch-quvvat tilaymiz.

Sarguzasht adabiyotini tushuntirishga urinishimizni muxtasar qilib, siz qo'lingizga olgan kitob va uning muallifi haqida ham ozgi-na gapirib o'tsak.

Jyul Vern dunyo tanigan, dunyo ardoqlagan fransiyalik yozuv-chidir. U 1828-yilda Nant shahrida advokat oilasida tug'ilgan. Otasining xohishi bilan u ham huquqshunoslik ilmini egallagan. Ammo adabiyotga bo'lgan muhabbati huquqshunoslikdan ustun kel-gan. U dastlab sahna asarlari yozgan. «Sindirilgan poxolpoya» kulgili pyesasini mashhur Aleksandr Dyumaga ko'rsatganida u o'zining teatrida sahnaga qo'yadi. Uni kitob holda nashr etish kerakligini ham aytadi. Jyul Vern undan cho'chiganda u «Qo'rqmang, kitobingizni hech bo'lmaganda bitta odam sotib oladi. O'sha odam — menman», deb dalda beradi. Keyinchalik Jyul Vern nasriy asarlar yoza boshlaydi. Bunda u ko'proq ilmiy kashfiyotlarga asoslanadi. Aytishimiz joizki, Jyul Vern yashagan davr va undan oldingi asrlar jug'rofiya fanining rivojlanish pallasi bo'lgan. Yangi-yangi qit'alar, orollar kashf qilin-gan. Jyul Vern ko'proq ana shu voqealarga qiziqqan, o'rgangan. Davrning e'tiborga molik tomonlaridan yana biri — Yevropada turli fan tarmoqlari ham keskin ravishda rivojlana boshlagan. Havo shar-larida uchilgan, hatto suv osti kemalari yaratishga urinishlar ham bo'lgan. Jyul Vern qalami bilan yaratilgan «Nautilus» suv osti kemasi aslida hayotda ham bo'lgan, yozuvchi bu kemani umumlashtirgan, ilmiy jihatdan mukammallashtirgan holda uni adabiyotga olib kirdi.

Jyul Vern ko'proq fanga, fandagi bo'lajak kashfiyotlar haqidagi bashoratlarga o'rin ajratgani uchun ham uni adabiyotdagi ilmiy-fantastika tarzining asoschilaridan biri sifatida qadrlashadi. Jyul Vern o'z asarlarida mavjud turli harakat vositalarini mukammallashtirgan. Hatto dastlabki sun'iy yo'ldoshlar ham asarlari sahifalarida uning ongi mahsuli sifatida uchgan. Televizor va ovoqli kino ham uning asarlarida yaratilgan. Keyinchalik mutaxassislarning o'rganishicha, yozuvchi ayrim ilmiy kashfiyotlarni ellik, ba'zan esa yuz yil oldin bashorat qilgan ekan. Shundan ko'rinib turibdiki, uning zamonaviy fantastika otasi sifatida ardoqlanishi bejiz emas ekan.

Jyul Vern asarlarini bir xonada o'tirib yozmagan. Uning «Sen-Mishel» deb nomlangan kemasi bo'lgan. Ko'p asarlar aynan shu kema-dagi xonasida yozilgan. Yozuvchi ikki marta O'rta Yer dengizini suzib o'tgan. Angliya, Shotlandiya, Irlandiya, Daniya, Gollandiya, Skandinaviya bo'ylab safar qilgan, Italiya, Malta, Ispaniya, Portugaliyaga, Afrika qirg'oqlariga, hatto Amerika qit'asiga ham borgan. Bu safarlarning hammasi shunchaki ko'ngilochar sayohat emas, balki ijodiy jarayon edi. Har bir sayohat yangi bir asarga turtki bo'lardi. Misol uchun olsak, yozuvchining «Suzuvchi shahar» deb nomlangan asari uning Amerikaga, yanada aniqrog'i Nyu-Yorkka safaridan so'ng dunyoga kelgan.

Yozuvchi hali «Jyul Vern» nomida shuhrat qozonmasdan ilgari «Sirli orol» asarini yozishni o'ylab qo'ygan ekan. «Kapitan Grant bolalari»ni 1868-yilda nihoyasiga yetkazgach, «Suv ostida 20000 lyo», «Dunyo bo'ylab 80 kunda» romanlarini yozdi va yana sarguzasht olamiga qaytib, ko'pdan o'ylab yurgani «Sirli orol»ni 1875-yilda, 1878-yilda esa «O'n besh yoshli kapitan»ni qog'ozga tushirib, nashr ettirdi. Shu dallilardan ko'rinib turibdi-ki, qo'lingizdagi asarning yoshi yuz yildan oshib ketibdi. O'n to'qqizinchi asrda dunyo yuzini ko'rgan asar yigirmanchi asrda ham yashadi, dillarni quvontirdi, yigirma birinchi asrda ham yashamoqda.

Jyul Vern yetmish yetti yil umr ko'rgan. Hayotining oxirgi yillari uning uchun azobli, mashaqqatli kechgan. Og'ir kasalliklar yetmaganday ko'zi ojiz bo'lib qolgan, eshitish qobiliyati ham susaygan. Lekin yozuvchi to'shakka mixlanib, bekor yotmagan. Qiyinchiliklarga chidab, ijodiy ishini davom ettirgan. Qog'ozni paypaslab bo'lsa-da, yozgan, charchagan kezlari o'g'li Mishelga aytib turib yozdirgan. U umri mobaynida yuzta kitob yozib nashr ettirishni orzu qilgan ekan. Ammo umri vafu qilmay, orzu ushalmay qolgan. 1905-yilning 24-martida joni uzilgan yozuvchi adabiyot ixlosmandlariga, avlodlarga to'qson yetti kitobni meros qilib qoldirdi. Bu o'n sakkiz ming kitob sahifasi degan gap. Siz, aziz kitobxon, hozir ana shunday ulug' adibning ajoyib asarini o'qishni boshlamoqchisiz. Zerikmay o'qib chiqasiz, adolat uchun kurashuvchilarning mardona hayotlari sizni befarq qoldirmaydi, deb o'ylaymiz.

Yangi kitobingiz, sadoqatli boyligingiz sizga muborak bo'lsin!

Tohir MALIK

BIRINCHI QISM

Birinchi bob

BOLG'A BALIQ

1864-yil 26-iyulda Shimoliy kanalning to'liqlarida sharqi-shimoldan kuchli shamol urib turganda ajoyib bir yaxta yeldek uchib kelmoqda edi. Uning bizan-machtasida ingliz bayrog'i hilpirar, grot-machtadagi havo rang vimpelda esa zar bilan tikilgan «E» va «G» harflari ko'rinib turardi. Bu yaxtaning nomi «Duncan» bo'lib, u Temzadagi butun Angliyaga mashhur bo'lgan qirol yaxt-klubining eng ko'zga ko'ringan a'zosi Eduard Glenar-vanga qarashli edi.

«Duncan»da kema xo'jayini Glenarvan, uning yoshgina xotini Elen va Eduardning amaki-vachchalaridan biri, mayor Mak-Nabbs bor edilar.

Bu yaxta Klayd qo'ltig'idan bir necha mil narida, ochiq dengizda sinovdan o'tkazilib, endi yana Glazgoga qaytib kelmoqda edi.

Vaxtada turgan matros «Duncan»ning orqasidan katta bir baliq suzib kelayotganini xabar qilganida ufqda Arran oroli ko'rinib qolgan edi. Kapitan Jon Mangls darhol bu to'g'rida Glenarvanga xabar berishni buyurdi, Glenarvan esa Mak-Nabbs bilan birga darrov yutga¹ ko'tarildi.

— Menga qarang, bu qanday baliq deb o'ylaysiz? — deb so'radi u kapitandan.

— Menimcha, bu katta akula, ser, — deb javob berdi Jon Mangls.

— Bu atrofdagi suvlarda akula nima qilsin! — deb yubordi Glenarvan.

— Bunga hech qanday shubha yo'q, — deb davom etdi kapitan, — bunday akulalar barcha dengizlarda va barcha kengliklarda uchraydi. Bu bolg'a baliq. Yo men qattiq yanglishyapman, yo biz o'shanday yirtqichlardan biriga duch keldik. Agar ijozat etsangiz, ser va missis Glenarvan bu g'alati ovni tomosha

¹ Yut — kemaning old tomoni.

qilishga rozi bo'lsalar, uning qanday baliq ekanini aniq bilish uchun biz darhol ov qilishga boshlaymiz.

— Siz nima deysiz, Mak-Nabbs?— deb so'radi Glenarvan mayordan. — Ov qilib o'tirishga arzimikin?

— Oldinoq aytib qo'ya qolay, siz nima desangiz men ham fikringizga sherikman, — dedi mayor bama-ylixtir.

— Umuman-ku, yirtqich maxluqlarni iloji boricha ko'proq qirish kerak-a, — deb qo'ydi Jon Mangls. — Duch kelgan fursatdan foydalanaylik, juda g'alati tomosha ko'ramiz, ayni vaqtda foydali ish ham qilamiz.

— Bo'lmasa boshlang, Jon, — dedi Glenarvan.

Keyin u xotiniga aytib qo'yishni buyurdi, bu ajoyib baliq ovini tomosha qilishga juda qiziqqan Elen eri oldiga chiqishga shoshildi.

Kapitan ko'prikchasida turib, akulaning barcha harakatlarini kuzatib turish qiyin emas edi: akula goh sho'ng'ib ketar, goh hayron qolarlik darajadagi zo'r kuch bilan suv yuziga otilib chiqardi.

Jon Mangls zarur buyruqlarni berdi. Matroslar yaxtaning o'ng bortidan uchiga changak bog'langan pishiq arqon tashladilar, changakka kattagina bo'lak cho'chqa yog'i ilib qo'yildi. Ochko'z akula «Duncan»dan ellik yardlar¹ chamasi narida bo'lsa ham changakdagi yog'ni sezdi va yaxtani tez quvib kela boshladi. Endi uning uchi kul rang va past tomoni qora qanotlari suv to'lqinlarini kuch bilan yorib kelayotgani, dumi esa to'ppa-to'g'ri suzishga yordam berayotgani ko'rinib turardi. Kemaga yaqinlashib kelgan sari uning ochko'zlik bilan yongan ola ko'zlari tobora aniq ko'rina bordi; baliq ag'darilgan paytlarida uning katta ochilgan og'zidagi to'rt qator tishlari ko'rinib qolardi. Akulaning boshi yapaloq bo'lib, bitta dastaga o'rnatilgan ikkita to'qmoqni eslatar edi. Jon Mangls yanglishmagandi — bu haqiqatan ham akulalar oilasiga kiradigan baliqlarning eng ochko'-zi — bolg'a baliq edi.

«Duncan»ning yo'lovchilari ham, komandasi ham akulaning harakatlarini diqqat bilan kuzatib turar edilar. Mana, u changakka juda yaqinlashib keldi, mana, yog'ni osonroq yutish uchun qornini osmonga qilib to'ntarildi. Bir lahzadan keyin katta bo'lak cho'chqa

¹ Yard — 0,91 metr.

yog'i uning og'ziga kirib yo'q bo'ldi. Yana bir lahzadan keyin baliq arqonni qattiq siltab tortdi va changakni o'z etiga o'zi sanchdi. Shundan so'ng matroslar, vaqtni qo'ldan bermay, grot-reyaga o'rnatilgan chig'irlar yordami bilan o'ljani torta boshladilar.

Akula o'zini qadrdon suvdan ajratib olishayotганиni sezib, qattiq tipirchilay boshladi, lekin uning dumiga sirtmoq tashlab, qimir etdirmay qo'ydi. Yana bir necha sekunddan so'ng akulani tortib oldilar va bortdan oshirib, palubaga tashladilar. Shu zahotiy oq matroslardan biri ehtiyotlik bilan unga yaqinlashdi va baliqning dahshatli dumini bolta bilan shart uzib tashladi.

Baliq ovi tugadi. Endi bu yirtqichdan qo'rqmasa ham bo'lardi. Matrosning akuladan o'ch olish hissi qondirildi, lekin hali unga qiziqib qarar edilar. Shuni aytish kerakki, barcha kemalarda ushlangan akulalarning qornini sinchiklab ko'zdan kechirish odat bo'lib qolgan. Bu nihoyatda ochko'z baliqning to'g'ri kelgan narsani yutib yuboraverishini bilgan matroslar, odatda, baliqning qornidan hech kutilmagan narsalar chiqib qolishiga qiziqishar, ularning kutgani ham ko'pincha to'g'ri chiqardi.

Elen Glenarvan bu yirganch «ko'rikni» tomosha qilishni istamay, rubkaga o'tib ketdi. Akula hali nafas olar, uning uzunligi o'n fut¹ va og'irligi olti yuz qadoqdan ortiq kelardi. Odatda bolg'a baliqlarning uzunligi va og'irligi shuncha bo'ladi. Lekin bolg'a baliq akulalarning eng yirigi bo'lmasa ham, ularning eng xavflilaridan hisoblanadi.

Ortiq cho'zib o'tirmay, tezda bu kattakon baliqning qornini bolta bilan yordilar. Changak baliqning bo'm-bo'sh oshqozoniga borib qadalgan ekan. Af-tidan, baliq ancha vaqtdan beri och edi. Hafsalasi pir bo'lgan matroslar akulani endi dengizga tashlab yubormoqchi bo'lib turgan edilar, birdan baliqning ichiga juda mahkam o'rnashib qolgan qattiq bir narsa kapitan yordamchisining diqqatini jalb qilib qoldi.

— Iye! Bu nima? — deb qichqirib yubord u.

— Hoynahoy, bu baliq o'z og'irligini oshirish uchun yutib olgan qoya parchasi bo'lsa kerak, — deb javob berdi matroslardan biri.

¹ Fut — 30 santimetr dan sal ortiq.

— Ol-a, — dedi boshqa bir matros. — Bu oddiy zambarak yadrosi: bu mahluqning qorniga tushgan-u, lekin hali hazm bo'lib ulgurmagan.

— Jim bo'linglar, hay! — deb gapga aralashdi kapitan yordamchisi Tom Ostin. — Bu mahluqning nihoyatda piyanista bo'lganni ko'rmayapsizlarmi? Ichkilikning bir tomchisini ham qoldirmay qorniga joylab, shishasini ham yutib yuboribdi!

— A! — deb yubordi hayron bo'lib Glenarvan. — Akulaning qornidan shisha chiqdimi?

— Rostakam shisha, — deb javob berdi kapitan yordamchisi, — lekin, ko'rinishidan, ombordan chiqqaniga ancha vaqt bo'lgan.

— Tom, bo'lmasa shishani oling, lekin ehtiyot bo'ling, — dedi Glenarvan, — ko'pincha dengizdan topilgan shishalar ichida muhim hujjatlar bo'ladi.

— Siz shunday deb o'ylaysizmi? — deb so'radi mayor Mak-Nabbs.

— Har holda, shunday bo'lishi mumkin.

— Mutlaqo qo'shilaman. Shishaning ichida biror sir bo'lsa ham ajab emas.

— Buni hozir bilamiz, — dedi Glenarvan, — Xo'sh, Tom nima gap?

Kapitan yordamchisi akulanig qornidan o'zi zo'rg'a ajratib olgan bir narsani ko'rsatdi:

— Mana, — dedi u.

— Juda soz! — dedi Glenarvan. — Bu badhazm narsani tozalab yuvdirib, rubkaga olib kiring.

Tom buyruqni bajardi, ko'p o'tmay bunday g'alati vaziyatda topilgan shisha kayut-kompaniyadagi stol ustiga keltirib qo'yildi. Glenarvan, mayor Mak-Nabbs, kapitan Jon Mangls va Elen (aytishadi-ku, xotinlar doim har narsaga qiziqadigan bo'lishadi deb) stol atrofidan joy oldilar.

Dengizda har qanday hodisa ham kishini qiziqtiradi. Bir minutcha hammalari jim o'tirishdi. Har kim bu mo'rtgina idishga qiziqib qarardi: bu shisha ichida biror kema falokati to'g'risida xabar bormidi, yo biror bekorchi dengizchining zerikkanda yozib to'lqinlar quchog'iga otgan ahamiyatsiz biror qog'o-zimi?

Har holda, unda nima gap borligini bilish kerak edi, shu maqsadda Glenarvan, bunday paytlarda zarur

bo'lgan barcha ehtiyot choralarini ko'rib, shishani ko'zdan kechira boshladi. Bu paytda Glenarvan yuz bergan jinoyatning sirini topishga tirishayotgan koronerga¹ o'xshar edi. Albatta, Glenarvan ishga bunday diqqat bilan qarab, juda to'g'ri qilayotir, chunki ko'pincha yuzaki qaraganda ahamiyatsiz ko'rinadigan eng mayda ikir-chikirlar ham ko'p yangiliklarning ochilishiga sabab bo'ladi.

Shishaning og'zini ochishdan oldin Glenarvan uni tashqi tomondan tekshirib chiqdi. Shisha uzun va mahkam bo'lib, unda zanglab ketgan bir bo'lak sim hali ham saqlanib qolgan. Yon tomonlari bir necha atmosfera bosimga chidaydigan darajada qalin. Bu uning Shampanida chiqarilganini ko'rsatib turardi. Eperne bog'dorlar xuddi shunaqa shishalar bilan stullarning suyanchig'ini urib sindirardilar, lekin shisha biror joyidan bo'lsin qit etib darz ketmasdi. Ana shuning uchun ham bu shisha uzoq safarning barcha qiyin sinovlariga bahazo'r dosh bergan.

— Kliko firmasida ishlangan shisha, — dedi mayor.

Mayor bu sohadan yaxshigina xabardor kishi bo'lganidan, uning gapini rad qilishni hech kim xayoliga ham keitirmadi.

— Qimmatli mayor, — dedi Elen, unga qarab, — shishaning qayerda ishlanganini bilganimiz bilan uningqayerdan kelib qolganini bilmasak, bundan nima foyda?

— Buni bilib olamiz, qimmatli Elen, — dedi Glenarvan. — Hozir ham uning juda uzoq safar qilgani ko'rinib turibdi. Ustini qoplab olgan tosh quyqalariga diqqat qiling. Bular dengiz suvidagi mineral moddalardan paydo bo'lgan. Akulanig qorniga tushib qolishdan oldin bu shisha okean to'lqinlarida uzoq vaqt suzib yurgan.

— So'zingizga qo'shilmaslikning iloji yo'q, — dedi mayor. — Tosh qatlamga o'ralib olgan bu mo'rt shisha uzoq sayohat qila olar edi, albatta.

— Xo'sh, qayerdan kelgan u? — deb so'radi Elen.

— Shoshilmang, azizim Elen, shoshilmang, — dedi Glenarvan, — shishalar oldida kishi sabr-toqatli

¹ *Koroner* — Angliyada biror kishi to'satdan va shubhali bir tarzda o'lib qolganda tekshirish ishlari olib boradigan kishi.

bo'lishi kerak. Menimcha, bizning hamma savollarimizga shishaning o'zi javob beradi.

Shunday deb Glenarvan shishaning bo'yniga yig'ilib qolgan tosh quyqalarini tozalay boshladi, hademay dengiz suvi chiritib yuborgan probka ko'rin-di.

— Esizgina, — dedi Glenarvan, — agar ichida biror qog'oz bo'lsa, juda ham chirib qolgani aniq.

— Men ham shunday bo'lsa kerak deb qo'rqib turibman, — dedi mayor.

— Yana shuni qo'shimcha qilishim mumkinki, — deb davom etdi Glenarvan, — og'zi yaxshilab berki-tilmagan bu shishaning cho'kib ketishi ham hech gap emasdi. Baxtni qarangi, akula uni vaqtida yutib, «Dunkan»ga olib kelgan.

— Shubhasiz, to'g'ri, — deb uning so'zini ma'qul-ladi Jon Mangls. — Lekin, har holda, biz uni ochiq dengizda, ma'lum bir kenglik va uzunlikdan topib ol-ganimizda yaxshiroq bo'lar edi. Unda biz havo va den-giz oqimlarini o'rganib, bu shishaning bosib o'tgan yo'lini belgilashimiz mumkin bo'lardi, ma'lumki aku-ladek pochталon shamol va oqimga qarshi suza oladi, shuning uchun endi buni belgilash juda qiyin.

— Ko'ramiz, — dedi Glenarvan va juda ehtiyot-ko'riklik bilan probkani tortib ola boshladi.

Shishaning og'zi ochilgandan keyin kayut-kom-paniyani dengiz sho'r suvining o'tkir hidi tutib ketdi.

— Xo'sh? — deb so'radi Elen, xotinlarga xos qiz-iqsinish bilan.

— Men yanglishmabman, — deb javob berdi Glenarvan, — shishaning ichida qog'oz bor ekan.

— Hujjatlar! Hujjatlar! — deb qichqirib yubordi uning xotini.

— Lekin namdan juda shikastlangan ko'rinadi, — dedi Glenarvan, — shishaga shunchalik yopishib qolibdiki, olishning sira iloji yo'q.

— Bo'lmasa, sindiraylik uni, — dedi Mak-Nabbs.

— Shishani sindirmasak degan edim-da, — javob berdi Glenarvan.

— Men ham, — dedi mayor.

— Shishani sindirmaganimiz yaxshiroq edi, albat-ta, — deb gapga aralashdi Elen, — lekin ichidagi narsa shishaning o'zidan qimmatliroq-da, shuning uchun shishaning bahridan o'tib qo'ya qolsak deyman.

— Bo‘ynini sindirsak ham kifoya qiladi, — deb maslahat berdi Jon Mangls, — hujjatlarni urintir-masdan chiqarib olishimiz mumkin.

— Shunday qiling, azizim Eduard! — dedi Elen.

Haqiqatan ham, hujjatlarni boshqa yo‘l bilan chiqarib olish juda qiyin edi, shuning uchun Glenarvan qimmat baho shishaning bo‘ynini sindirishga rozi bo‘ldi. Shisha dengizda yuraverib, granitdek qattiq bo‘lib ketgani uchun bolg‘a bilan urishga to‘g‘ri keldi. Ko‘p o‘tmay stol ustiga shisha siniqlari sochilib ketdi va shisha ichiga yopishib qolgan qog‘ozlar ko‘rindi. Glenarvan ularni ehtiyot bilan chiqarib oldi-da, oldiga yozib qo‘ydi. Elen, mayor va Jon Mangls stol ustiga en-gashdilar.

I k k i n c h i b o b

UCH HUJJAT

Shishadan chiqarib olingan qog‘oz bo‘laklarining yarmini dengiz suvi chiritib yuborgan edi. Deyarli butunlay o‘chib ketgan satrlardan bir-biriga qovush-maydigan ayrim so‘zlarnigina o‘qib olish mumkin edi. Glenarvan ularni diqqat bilan ko‘zdan kechira boshladi. U qog‘ozlarni har qanaqasiga aylantirib ko‘rar, yoruqqa tutib boqar, dengiz suvi rahm qilib qoldirgan o‘sha bir qancha so‘zlarni o‘qishga tirishar edi. Keyin u o‘ziga qiziqib qarab turgan do‘stlariga o‘girildi.

— Bunda, — dedi u, — uchta har xil hujjat bor ekan, aftidan, bitta hujjatning uch tildagi: ingliz, fransuz va nemis tillaridagi uch nusxasi bo‘lsa kerak. Men saqlanib qolgan so‘zlarni bir-biriga urishtirib ko‘rib, shu fikrga keldim.

— Har holda o‘sha so‘zlardan biror ma‘no chiqarib bo‘ladimi? — deb so‘radi Elen.

— Aniq bir narsa deyish qiyin, azizim: omon qol-gan so‘zlar juda oz.

— Ular bir-birini to‘ldirmasmikin? — deb so‘ra-di mayor.

— Turgan gap, — deb javob berdi Jon Mangls. — Chunki dengiz suvi uchala hujjatda ham nuqul bir joyni yuvib ketmagandir axir. Saqlanib qolgan so‘zlarni bir-biriga ulab, ma‘nosini topib olamiz.

— Ana shunday qilamiz, — dedi Glenarvan, — lekin bu ishni shoshmasdan, tartib bilan qilish kerak. Ingliz tilidagi hujjatdan boshlaymiz.

Bu hujjatda saqlanib qolgan soʻzlar quyidagicha joylashgan edi:

62	<i>Bri</i>	<i>gow</i>
<i>sink</i>	<i>aland</i>	<i>stra</i>
<i>skipp</i>	<i>Gr</i>	
<i>and</i>	<i>lost</i>	<i>that monit of long ssistance</i>

— Hmm, — dedi hafsalasi pir boʻlib mayor, — bundan biror narsa tushunib olish qiyin.

— Nima boʻlganda ham, bu ingliz tilida yozilgan ekani aniq, — deb qoʻydi kapitan.

— Bunga hech shubha yoʻq, — dedi Glenarvan, — *sink*, *aland*, *that*, *and*, *lost* soʻzlari saqlanib qolgan, *skipp* degani *skipper* boʻlsa kerak. Aftidan, bunda gap allaqanday mister *Gr*... toʻgʻrisida boryapti, halokatga uchragan biror kemanding kapitani boʻlsa ham ajab emas.

— Bularga yana uzuq-yuluq saqlanib qolgan *monit* va *ssistance*¹ soʻzlarini qoʻshsak, gapning maʼnosi ravshan boʻladi-qoʻyadi.

— Ana, baʼzi narsalarni bilib ham oldik! — dedi Elen quvonib.

— Baxtga qarshi, butun-butun satrlar yetishmaydi hali, — dedi mayor. — Halokatga uchragan kemanding nomi bilan uning qayerda halokatga uchraganini qanday qilib bilamiz?

— Buni ham bilib olamiz, — dedi Glenarvan.

— Shubhasiz, — deb maʼqulladi doim umumiy fikriga qoʻshilishadigan mayor. — Lekin qanday qilib?

— Bir hujjatni ikkinchisi bilan toʻldirib.

— Qani boʻlmasa, tezroq ishga kirishaylik! — dedi Elen.

Ikkinchi qogʻoz birinchisidan ham koʻproq chirib ketgan edi. Unda bir-biriga yopishmagan bir nechagi-

¹ Inglizcha soʻzlar maʼnosi: *sink* — halokatga uchramoq; *lost* — yoʻqolgan; *aland* — yerda; *that* — bu; *and* — va; *skipper* — savdo flotining kapitani; *monition* — hujjat; *assistance* — yordam.

na soʻz omon qolgan boʻlib, ular quyidagi-cha joylashgan edi:

<i>7-juni</i>	<i>Glas zwei atrosen graus bringt ihnen</i>
---------------	---

— Bu nemis tilida yozilgan, — dedi Jon Mangls, qogʻozga qarab.

— Siz bu tilni bilasizmi, Jon? — deb soʻradi Glenarvan.

— Juda yaxshi bilaman.

— Boʻlmasa, shu bir necha soʻzing maʼnosini bizga aytib bering.

Kapitan hujjatni diqqat bilan koʻzdan kechirdi.

— Hammadan oldin, — dedi u, — endi biz kema halokati qachon yuz berganini belgilay olamiz: u 7-juni; yaʼni 7-iyunda halokatga uchragan, buni ingliz tilidagi «oltmish ikki» raqami yoniga qoʻysak, aniq koʻrsatgichga ega boʻlamiz: 1862-yil 7-iyun.

— Juda soz! — dedi sevinib Elen. — Xoʻsh, nariyogʻichi, Jon?

— Xuddi oʻsha satrning oʻzida, — deb davom etdi kapitan Glas degan soʻz turibdi. Uni birinchi hujjatdagi gow degan soʻzga qoʻshsak, Glasgow boʻladi. Chamasi, soʻz Glazgo portidan chiqqan kema toʻgʻrisida borayotgan boʻlsa kerak.

— Men ham shunday fikrdaman, — dedi mayor.

— Bu hujjatda ikkinchi satr butunlay oʻchib ketibdi, — deb davom etdi Jon Mangls, — lekin uchinchi satrda ikkita juda muhim soʻz bor: zwei—buning maʼnosi «ikki»; soʻng atrosen, toʻgʻrirogʻi, matrosen, buning tarjimasini — «matroslar» demakdir.

— Undan chiqdi, bu yerda gap kapitan bilan ikki matros toʻgʻrisida ekan-da, a? — deb soʻradi Elen.

— Shunaqaga oʻxshaydi, — deb javob berdi Glenarvan.

— Eʼtirof qilishim kerakki, — deb davom etdi kapitan, — undan keyingi graus soʻzi meni qiyin ahvolga solib qoʻyyapti — uni nima deb tarjima qilishni bilmayapman. Ehtimol, buning maʼnosini bizga uchinchi hujjat ochib berar. Oxirgi ikki soʻzga kelsak, ularni tushunish oson: bringt ihnen — «ularga... qiling»

degan ma'noni bildiradi. Buni birinchi hujjatning xuddi shu so'zlar singari yettinchi satrida turgan inglizcha assistance so'ziga qo'shsak, o'z-o'zidan: «ularga yordam qiling» degan ifoda kelib chiqadi.

— To'q'ri! «Ularga yordam qiling» degan ifoda kelib chiqadi! — deb takrorladi Glenarvan. — Lekin u bechoralar qayerda? Hozirgacha falokat yuz bergan joy to'g'risida hech gap yo'q.

— Zora fransuzcha hujjat aniqroq bo'lsa, — dedi Elen.

— Bo'lmasa fransuzcha hujjatni o'qiylik, — dedi Glenarvan, — bu tilni hammamiz bilganimiz uchun uni o'qish uncha qiyin bo'lmaydi.

Fransuz tilidagi hujjatning aniq ko'chirmasi mana bunday edi:

<i>trois</i>	<i>ats</i>	<i>tannia</i>
<i>contin</i>	<i>gonie</i>	<i>austral</i>
<i>et 37° 11'</i>	<i>pr</i>	<i>abor</i>
	<i>jete</i>	<i>cruel indi</i>
	<i>lat'</i>	<i>ongit</i>

— Bunda raqamlar bor ekan! — deb yubordi Elen. — Qaranglar, janoblar! Qaranglar!

— Ishni marom bilan qilaylik, — dedi Glenarvan, — boshdan boshlaymiz. Bu uzuq-yuluq so'zlarni birin-ketin tiklab ko'rishga ruxsat etinglar. Dastlabki so'zdan oq ma'lum bo'ladiki, gap uch machtali kema to'g'risida boryapti. Kemaning nomi inglizcha va fransuzcha hujjatlardagi so'zlardan ma'lum bo'ldi: uning nomi «Britaniya». Qolgan ikki — *gonie* va *austral*¹ — so'zdan biz uchun faqat ikkinchisi tushunarli.

— Mana bu qimmat baho tafsilot, — dedi Jon Mangls, — demak, kema halokati janubiy yarim sharada yuz bergan.

— Bu u qadar aniq emas, — deb e'tiroz bildirdi mayor.

— Davom etaman, — dedi Glenarvan. — *Abor* so'zi *aborder*² fe'lining o'zagidir. U bechoralar qan-

¹*Austral* — janubiy.

²*Aborder* — yetib olmoq, chiqib olmoq.

daydir bir sohilga chiqib olganlar. Lekin qayerga? Contin so'zining ma'nosi nima? Qit'a emasmikin?¹ So'ngra cruel².

— Gruel, — deb qichqirib yubordi Jon Mangls. — Nemischa hujjatdagi graus so'zining ma'nosi bu yoqdan chiqdi: grausam shafqatsiz degani!

— Davom etamiz! Davom etamiz! — dedi Glenarvan. U uzuq-yuluq so'zlarning ma'nosi ochila borgan sari tobora ko'proq ehtiros bilan hujjatlarga yopishar edi: — Jndi... Bu nima bo'ldiykin? Ularni dengiz Hindiston qirg'oqlariga chiqarib tashladimikin? Unda ongit degani nima bo'ldi? Haa! Longitude³. Mana kenglik haqidagi ma'lumotga ham yetib keldik: 37°11'. Nihoyat aniq ko'rsatgichga ega bo'ldik.

— Ha, — dedi Mak-Nabbs, — lekin qo'limizda uzunlik to'g'risida ma'lumot yo'q-ku!

— Hamma ma'lumotlar ham bo'lavermaydi-da, aziz mayor, — deb javob berdi Glenarvan. — Kenglikni aniq bilishimizning o'zi ham katta gap. Hujjatlar ichida eng to'lig'i shu fransuz tilidagisi ekan. Bu hujjatlar bir-birining aniq tarjimasi ekanligi shubhasiz, chunki har uchala hujjatdagi satrlar miqdori bir xil. Shuning uchun bu uchala hujjatni bir-biriga qo'shib, bitta tilga tarjima qilish, so'ngra esa uning ishonarli, to'la va mantiqiy ma'nosini topishga harakat qilish kerak.

— Bu uchala tilning qaysinisiga tarjima qilmoqchisiz? — deb so'radi mayor.

— Fransuzchaga, — deb javob berdi Glenarvan, — chunki hujjatlar ichida shu tildagisi to'laroq saqlanib qolgan.

— Siz tamomila haqlisiz, — deb uning fikriga qo'shilishdi Jon Mangls. — Buning ustiga, fransuz tilini hammamiz ham yaxshi bilamiz.

— Demak, bu masala hal bo'ldi! Men bu hujjatni mana bunday usulda to'lataman: ifodalar va so'zlarni birlashtiraman, ularni bir-biridan ajratib turgan oralik esa ochiq qolaveradi: ma'nosi shubhasiz aniq bo'lgan so'zlarni to'latib yozaveraman. Keyin esa biz ularni solishtirib, muhokama qilamiz.

¹ *Continent* — qit'a, materik.

² *Cruel* — shafqatsiz.

³ *longitude* — uzunlik.

Glenarvan qo'liga qalam olib, darhol ishga tushdi. Bir necha minutdan so'ng quyidagi so'zlar yozilgan qog'ozni do'stlariga uzatdi:

1862-yil 7-iyunda uch machtali «Britaniya» kemasi Glazgo

goni janub kapitan Gr (abor)

kontin shafqatsiz (indi)

bu hujjatni tashladilar uzunlikda va 37°11'

kenglikda ularga yordam qiling.

Shu payt kayutaga bir matros kirib, kapitanga «Duncan» Klayd qo'ltig'iga kirayotganini xabar qildi va biror buyruq bo'lish-bo'lmasligini so'radi.

— Sizing maqsadingiz qanday, ser? — deb so'radi Jon Mangls Glenarvandan.

— Mumkin qadar tezroq Dumbartonga yetib olish. U yerdan missis Elen uyga, Malkolm-Kestlga ketadi, men esa mana bu hujjatlarni ko'rsatish uchun Londonga jo'nayman.

Jon Mangls lozim bo'lgan buyruqlarni berdi. Matros ularni kapitan yordamchisiga yetkazish uchun chiqib ketdi.

— Endi esa, do'stlarim, — dedi Glenarvan, — o'z tekshirishlarimizni davom etdiramiz. Biz yuz bergan katta halokat iziga tushib qoldik, endi bir necha kishining hayoti bizning fahm-farosatimizga bog'liq bo'lib qoldi. Bu muammoni hal qilish uchun butun idrokimizni ishga solaylik.

— Biz tayyormiz, azizim Eduard, — dedi Elen.

— Dastavval, — deb davom etdi Glenarvan, — biz bu hujjatlardagi uch xil narsani: birinchidan, bizga hozir ma'lum bo'lgan narsalarni, ikkinchidan, taxmin qilish mumkin bo'lgan narsalarni va nihoyat, uchinchidan, bizga ma'lum bo'lmagan narsalarni muhokama qilishimiz kerak. Xo'sh, bizga nima ma'lum? 1862-yil 7-iyunda Glazgo portidan chiqqan uch machtali «Britaniya» kemasining halokatga uchrangani, so'ngra, ikki matros bilan kapitan 37°11' kenglikda mana shu hujjatni dengizga tashlashgani va yordam so'rashayotgani bizga ma'lum.

— Juda to'g'ri, — deb qo'shilishdi unga mayor.

— Endi biz nimalarni taxmin qilishimiz mum-

kin? — deb davom qildi soʻzida Glenarvan. — Dastlab biz falokat janubiy yarim sharda yuz bergan deb taxmin qilishimiz mumkin. Men sizlarning diqqatingizni allaqanday bir soʻzning gonie degan boʻlagiga jalb qilaman. Bu biror mamlakatning oti emasmikin?

— Patagoniya boʻlmasin yana? — deb soʻradi Elen.

— Shubhasiz.

— Oʻttiz yettinchi kenglik Patagoniyadan oʻtadimi? — deb soʻradi mayor.

— Buni tekshirib koʻrish oson, — dedi Jon Mangls, Janubiy Amerikaning xaritasini ochaturib. — Xuddi shunday: oʻttiz yetinchi parallel Araukaniyani kesib oʻtadi, Patagoniyaning shimolidagi qirlar orqali Atlantik okeaniga chiqib ketadi.

— Juda soz! Endi taxminlarimizni davom etdiramiz, ikki matros bilan kapitan abor... yetib oldilar... qayerga? Contin... qitʼaga. Diqqatingizni shunga jalb qilaman. Ular orolga emas, qitʼaga yetib olganlar. Xoʻsh, ularning taqdiri nima boʻldi? Baxtimizga ikki harf, yaʼni *pr* harflari bor, bu harflar ularning qayerdaligini koʻrsatib turibdi. Bechoralar! Ular prisonniers, yaʼni asirlikdadirilar. Kimning qoʻlida? Gruels indiyens — shafqatsiz hindlar qoʻlida. Ishonarlimi? Uzuq-yuluq soʻzlarning maʼnosi oʻz-oʻzidan oydinlashmayaptimi? Hujjatning maʼnosi koʻz oldimizda tobora ochilmayaptimi?

Glenarvan shunday ishonch bilan soʻzlar, koʻzlari-da shunday ishonch porlar ediki, uning bu ishonchi oʻz-oʻzidan boshqalarga ham oʻtdi, shuning uchun ular baravariga:

— Albatta! Albatta shunday! — deb uning soʻzini tasdiqladilar.

Bir oz jim turgach, Glenarvan yana soʻzini davom etdirdi:

— Doʻstlarim, mening nazarimda bu farazlarimizning hammasi ham toʻgʻriga oʻxshab koʻrinyapti. Menimcha, kema Patagoniya qirgʻoqlariga yaqin yerda halokatga uchragan. Har qalay Glazgoga yetganimizda men «Britaniya»ning qayoqqa joʻnab ketganini surishtirib koʻraman. Ana oʻshanda biz uning Patagoniya tomonlarga borgan boʻlishi mumkinmi, yo yoʻqligini aniq bilib olamiz.

— Yoʻq, Glazgoga borib oʻtirishning hojati yoʻq, — dedi Jon Mangls, — menda «Savdo floti gaze-

ta»sining komplekti bor, biz undan eng aniq ma'lumotlarni bilib olishimiz mumkin.

— Ko'ra qolaylik bo'lmasa! — deb yubordi Elen Glenarvan.

Jon Mangls gazetaning 1862-yilgi komplektini varaqlab, tez ko'zdan kechira boshladi. U ko'p qidirmadi. Ko'p o'tmay mamnuniyat bilan quyidagi xabarni o'qib berdi:

— «1862-yil 30-may. Peru. Kalyao. Jo'nab ketgan joyi Glazgo. «Britaniya», kapitan Grant».

— Grant! — dedi Glenarvan. Ulug' okeanning allaqayerida yangi Shotlandiya barpo etmoqchi bo'lib yurgan shotlandiyalik dovyurak kapitan emasmi?

— Ha,— dedi Jon Mangls,— xuddi o'sha Grant. U 1861-yilda «Britaniya» kemasida Glazgodan jo'nab ketgan edi, o'shandan beri dom-darak yo'q.

— Endi hech qanday shubhaga o'rin yo'q, hech qanday shubhaga! — dedi Glenarvan. — Masala ravshan! «Britaniya» Kalyaodan 30-mayda yo'lga chiqqan, bir haftadan keyin, 7-iyunda Patagoniya sohillariga yaqin yerda halokatga uchragan. Mana, biz bunday qaraganda hech narsa tushunib bo'lmaydigan uzuq-yuluq so'zlardan bu falokatning butun tarixini bilib oldik. Do'stlarim, shunday deb taxmin qilishga imkoniyat bor edi. Endi bizga falokat qaysi uzunlikda yuz bergani noma'lum, xolos.

— Uning bizga keragi ham yo'q,— dedi Jon Mangls, — falokat yuz bergan kenglik bilan mamlakatning nomi ma'lum bo'lgandan keyin men u joyni shunday ham topib beraman.

— Demak, bizga hamma narsa ma'lum, shundaymi? — deb so'radi Elen.

— Shunday, azizim, endi men hujjatning suv yuvib ketgan joylarining xuddi kapitan Grant og'zidan eshitib turgandek ishonch bilan aytib bera olaman.

Shundan so'ng Glenarvan yana qo'lga qalam oldi va ishonch bilan quyidagilarni yozdi:

«1862-yil 7-iyunda Glazgo portidan chiqqan uch machtali «Britaniya» kemasi janubiy yarim sharda, Patagoniya sohillari yaqinida halokatga uchradi. Ikki matros bilan kapitan Grant sohilga chiqib olishga harakat qildilar, u yerda shafqatsiz hindularga asir tushadilar. Ular bu hujjatni... gradus uzunlik va

37°11' kenglikda dengizga tashladilar. Yordam qilinglar, yo'qsa ular halok bo'ladilar».

— Juda soz! Juda yaxshi, azizim Eduard! — dedi Elen. — Agar vaqti kelib, bu bechoralar o'z vatanlariga qaytsalar, hayotlarini qutqarganingiz uchun sizdan minnatdor bo'ladilar!

— Ular o'z vatanlarini ko'radilar! — deb javob berdi ishonch bilan Glenarvan. — Bu hujjat shunday aniq, ravshan va ishonchliki, Angliya bo'm-bo'sh dengiz qirg'og'iga chiqarib tashlangan o'zining uch farzandiga yordam bermay qololmaydi. U bir vaqtlar Franklin va ko'pgina boshqa odamlarga qilgan yordamini «Britaniya»da halokatga uchraganlardan ham ayamaydi.

— U bechoralarni o'ldiga chiqarib o'tirgan oilalari ham bor bo'lsa kerak, albatta, — dedi Elen. — Ehtimol, bechora kapitan Grantning xotini, bolalari bordir...

— Gapingiz to'g'ri, azizim, umid tamom uzilmaganidan ularni xabardor qilishni men bo'ynimga olaman. Do'stlarim, endi palubaga chiqamiz, portga yaqinlashib qolgang'a o'xshaymiz.

Haqiqatan ham, «Duncan» bu vaqtda tezligini oshirib But oroli oldidan o'tib bormoqda edi. O'ng tarafda Rotsey ko'rinib turardi. Keyin kema qo'ltiqning ensiz farvateriga kirib, Grinok yonidan o'tdi va kechqurun soat oltida Dumbartondagi bazalt qoya yaqinida langar tashladi; bu qoyaning cho'qqisida shotlandiyalik qahramon Uollesning mashhur qasri joylashgan edi.

Pristanda Elen bilan mayor Mak-Nabbsni Malkolm-Kestlga olib ketishi lozim bo'lgan kareta kutib turar edi. Glenarvan o'zining yosh xotini bilan quchoqlashib xayrlashdi-da, skoriy poyezdga tushib Londonga jo'nash uchun vokzalga yugurdi.

Jo'nab ketishdan odin u xabar berishning eng tez bo'ladigan usulini qo'lladi: bir necha minutdan so'ng telegraf «Tayms» va «Morning Kronikl» gazetalari-ning redaksiyasiga quyidagi mazmundagi e'lonni yetkazdi:

«Kapitan Grant va «Britaniya» kemasining taqdiri to'g'risida ma'lumot olmoqchi bo'lganlar mister Glenarvanga murojaat qilsinlar. Shotlandiya, Dumbarton grafligi, Lyuss, Malkolm-Kestl».

- Lituz.com

Elektron kitoblar

**To'liq qismini Shu tugmani
bosish orqali sotib oling!**